

ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟ

συμβουλές προς μεταφραστές

του Βασίλη Μπαμπούρη

Είναι βέβαιο ότι ο αναγνώστης που διαβάζει μεταφρασμένη λογοτεχνία του φανταστικού¹ έχει αρκετές φορές αγανακτήσει με τα μαργαριτάρια που ανακαλύπτει φυτεμένα σαν νάρκες στις σελίδες των βιβλίων του. Και ποιος από εμάς δεν έχει κοντοσταθεί στην ανάγνωσή του μπροστά σε μια εξόφθαλμα λανθασμένη αποκωδικοποίηση ή μια απολύτως άστοχη απόδοση του νοήματος; Είναι φορές μάλιστα που, βλέποντας ένα λάθος, καταλαβαίνουμε αμέσως τι έλεγε το πρωτότυπο (χωρίς καν να το έχουμε διαβάσει) και σκεφτόμαστε κατ' ευθείαν μια καλύτερη μετάφραση. Και μαζί με αυτή, αναρωτιόμαστε: Μα, καλά, ήταν *τόσο* δύσκολο;

Το πρόβλημα των κακομεταφρασμένων βιβλίων είναι υπαρκτό, και οι διαστάσεις του είναι πολύ μεγαλύτερες από αυτές που αντιλαμβάνεται όποιος δεν έχει ασχοληθεί επαγγελματικά με τη μετάφραση. Για να είμαστε δίκαιοι, αφορά την ξενόγλωσση λογοτεχνία στο σύνολό της και όχι μόνο τη λογοτεχνία του φανταστικού. Απλώς γίνεται πιο εύκολα αντιληπτό στο αγαπημένο μας είδος, για κυρίως δύο λόγους:

α) οι ιδιαίτερες δυσκολίες που παρουσιάζει η λογοτεχνία του φανταστικού (π.χ. οι τεχνικοί όροι στην ε.φ., οι νεολογισμοί στο fantasy, το περίτεχνο μα και δύσκαμπτο ύφος του γοτθικού μυθιστορήματος κ.λπ.) και

β) το γεγονός ότι —όπως και κάθε άλλο παρεξηγημένο, υποτιμημένο και, εν τέλει, πιθανώς γκετοποιημένο λογοτεχνικό είδος— το φανταστικό έχει φανατικούς φίλους, με γνώσεις βαθιές και εξειδικευμένες, πάντοτε έτοιμους να συλλάβουν τους δράστες τέτοιων ατοπημάτων.

1 Για να μην μπλέξουμε με αμφιλεγόμενους ορισμούς, υπό τη σκέπη αυτού του γενικού όρου τοποθετώ τη λογοτεχνία τρόμου, το fantasy, την επιστημονική φαντασία και όλα τα υπο-είδη τους.

Παρόλα αυτά, ο γράφων δεν επιθυμεί να επικεντρωθεί σε μια ατέρμονη αρνητική κριτική, αλλά να δώσει ορισμένες συμβουλές που, κατά την ταπεινή του γνώμη, θα βοηθήσουν στην καταπολέμηση του προβλήματος. Είναι, άλλωστε, πολύ εύκολο για έναν μεταφραστή να αλιεύσει μαργαριτάρια από τη δουλειά των συναδέλφων του και να παρουσιάσει ένα εξόχως διασκεδαστικό άρθρο — εύκολο, αλλά διόλου εποικοδομητικό. Το δύσκολο είναι να θιγούν τα κακώς κείμενα και παράλληλα να προσφερθούν λύσεις. Με αυτό το σκεπτικό συντάχθηκαν και οι παρακάτω συμβουλές (ορισμένες γενικές, οι υπόλοιπες σχετικές με τις ιδιαιτερότητες της λογοτεχνίας του φανταστικού) προς τους επίδοξους ή ενεργούς μεταφραστές και υποτιτλιστές του φανταστικού.

Οι σημειώσεις του μεταφραστή δεν είναι πανάκεια

Η συχνή χρήση υποσημειώσεων είναι ένδειξη απειρίας και μεταφραστικής ανασφάλειας, και διακόπτει τη ροή της ανάγνωσης². Το προτιμότερο θα ήταν να μην υπάρχει ούτε μία υποσημείωση στη μετάφρασή σου. Αν νομίζεις ότι πρέπει οπωσδήποτε να δώσεις κάποια πληροφορία στον αναγνώστη, προσπάθησε πρώτα να την περάσεις μέσα στο κείμενο με τον πιο οικονομικό τρόπο που μπορείς να σκεφτείς. Μην ξεχνάς, όμως, ότι εκτός από το νόημα πρέπει να μεταφέρεις και την πρόθεση του συγγραφέα — αν ο τελευταίος δεν μπαίνει στον κόπο να εξηγήσει κάτι, γιατί να το κάνεις εσύ; Στο *Εργοστάσιο Σφηκών* του Iain Banks, ένα από τα πρώτα βιβλία που μετέφρασα, χρησιμοποίησα 23 υποσημειώσεις³. Σήμερα θα κρατούσα μόνο μία.

Οι εξειδικευμένοι όροι απαιτούν εξειδικευμένα λεξικά

Ειδικά στην ε.φ., ο μεταφραστής καλείται να αντιμετωπίσει πλήθος τεχνικών όρων. Αφού αποφασίσεις σε ποια επιστήμη ανήκει ο προς μετάφραση όρος, αναζήτησε την ερμηνεία του στο αντίστοιχο λεξικό. Μια ιδέα για τα διαθέσιμα λεξικά της αγοράς θα πάρεις στη διεύθυνση:

http://www.metafrasi.edu.gr/home_gr/library_gr/dicts_gr/dicts_gr.html

Και μην ξεχάσεις να συμβουλευτείς το Eurodicautom, το διαδικτυακό λεξικό τεχνικών όρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που περιέχει δεκάδες χιλιάδες λήμματα.

Κανείς δεν είναι τέλειος (1)

Αναπόφευκτα, στο βιβλίο που μεταφράζεις θα υπάρχουν σημεία δυσνόητα. Αν ο συγγραφέας ζει, προσπάθησε να βρεις το e-mail του και ζήτησέ του να σε βοηθήσει. Η εμπειρία της συνεργασίας με τον εκάστοτε συγγραφέα είναι μοναδική, όπως είναι και η αίσθηση της βεβαιότητας ότι στη μετάφρασή σου δεν θα υπάρχει ούτε μία παρερμηνεία.

2 Βλέπεις τι εννοώ;

3 Α, με την ευκαιρία να ζητήσω και συγγνώμη :-)

Κανοίς δεν είναι τέλειος (2)

Λάθη είμαστε, ανθρώπους κάνουμε. Όσο πιο μεγάλο είναι ένα έργο (και ειδικά στο fantasy μπορεί να καταλαμβάνει πάνω από 1.500 σελίδες), τόσο πιθανόν είναι να υπάρχουν ανακολουθίες. Βεβαιώσου για την ύπαρξή τους ρωτώντας τον συγγραφέα, και μετά αφαιρέσέ τις. Περίπου στη μέση του *Αυτοί που ποτέ δεν κοιμούνται* του Graham Masterton, ο ήρωας χαρίζει το ρολόι τσέπης του σε μια γυναίκα. Στις τελευταίες σελίδες του πρωτοτύπου, το ξαναβγάζει από την τσέπη του και κοιτάει την ώρα.

Μην προδίδεις το διαλεκτικό σύμπαν⁴ του βιβλίου

Βεβαιώσου ότι έχεις συλλάβει σωστά τον κόσμο του βιβλίου και μην ξεφεύγεις από τα όριά του. Αν, λόγου χάριν, το βιβλίο σου εκτυλίσσεται σε έναν φανταστικό κόσμο κι ένας αγανακτισμένος χαρακτήρας ξεσπάει κάποια στιγμή και λέει: “Damn!”, μπορείς να μεταφράσεις: «Να πάρει ο διάβολος!» *μόνο* αν στον κόσμο αυτόν υπάρχει η έννοια του διαβόλου. Ομοίως, πρόσεχε τους αναχρονισμούς.

Μην αποδυναμώνεις τις πρωτότυπες μεταφορές

Ειδικά στη λογοτεχνία του φανταστικού, οι μεταφορές παίζουν σημαντικό ρόλο στην εικονοποίηση των ιδεών του συγγραφέα. Αν συναντήσεις μια πρωτότυπη μεταφορά⁵ πρέπει να τη διατηρήσεις, παρότι θα ξενίζει. Όταν π.χ. ο Jeff VanderMeer γράφει:

“The boat moved swiftly through the river’s *muscular* waters”

πρέπει να μεταφράσεις:

«Η βάρκα έσχιζε τα *μυώδη* νερά του ποταμού»

όσο παράξενο κι αν σου ακούγεται. Το ίδιο, βέβαια, ισχύει και για κάθε άλλο πρωτότυπο υφολογικό στοιχείο. Όταν απογυμνώνεις ένα κείμενο από κάθε υφολογική ιδιαιτερότητα χάριν της ευαναγνωσιμότητας, το καθιστάς συμβατικό και ανέμπνευστο. Τι θα ήταν ο Bradbury, ο Ellison και ο Marquez χωρίς την πρωτοτυπία του ύφους τους;

Το νεολογίζουν εστί δημιουργείν

Συχνά απαντώμενοι στην ε.φ. και στο fantasy, οι νεολογισμοί εμφανίζονται είτε με τη μορφή τεχνικών όρων είτε ως απλές λέξεις — και είναι καλό να αποδίδονται με αντίστοιχο νεολογισμό και στις δύο περιπτώσεις, γιατί υποστυλώνουν το μελλοντολογικό ή εξωγήινο σκηνικό του βιβλίου.

Οι τεχνικοί όροι είναι συνήθως σύνθετοι και *διαφανείς* (μαντεύεις εύκολα τα συνθετικά τους). Αρκεί, λοιπόν, να μεταφράσεις τα μέρη που τους απαρτίζουν και

4 Το διαλεκτικό σύμπαν (universe of discourse) είναι ο κόσμος μέσα στον οποίο ο συγγραφέας συνδιαλέγεται με τον αναγνώστη. Με άλλα λόγια, είναι το χωροχρονικό σκηνικό της ιστορίας και όλες οι παράμετροι που επηρεάζονται από αυτό (κουλτούρα, λεξιλόγιο κ.λπ.).

5 Δηλαδή μια επινοημένη από τον συγγραφέα μεταφορική χρήση μιας λέξης.

να συνθέσεις ένα νέο όρο με τις μεταφράσεις. Έτσι, τα μονοθέσια *ramscouts* (ram + scout-shuttle) των Εκδιωκτών στο *Hyperion* του Dan Simmons γίνονται «εμβολανιχνευτικά» ή «εμβολάκατοι», ενώ ο *fatline receiver* στο ίδιο βιβλίο αποδίδεται ως «παχυγραμμικός δέκτης». Καλό είναι ο μεταφραστής να έχει και κάποιες στοιχειώδεις επιστημονικές γνώσεις, ώστε να μπορεί να ξεχωρίζει τους αληθινούς από τους επινοημένους όρους, όταν αυτοί αναμειγνύονται. Έτσι, το *fatline squirt* μπορεί να αποδοθεί μόνο ως «παχυγραμμική παλμοριπή», καθότι εδώ η λέξη “squirt” είναι τεχνικός όρος των τηλεπικοινωνιών και δεν αποτελεί νεολογισμό.

Όταν ο νεολογισμός δεν είναι τεχνικός όρος, τα πράγματα είναι σίγουρα πιο απλά. Βέβαια, μη νομίσεις πως πρέπει απλώς να φτιάξεις μια οποιαδήποτε καινούργια λέξη — η δημιουργία επιτυχημένων νεολογισμών είναι τέχνη, όπως αποδεικνύει και το ξεκαρδιστικό βογκονικό ποίημα στο *Γυρίστε το Γαλαξία με Ωτοστόπ* του Douglas Adams (σε μτφρ. Δημήτρη Αρβανίτη):

Ω μαιανδρωδική γρυλλιστοσάλπιγγα, οι συχνουρίες σου
είναι για μένα σαν πλιατσικολογημένες αμφικλινερυθροκηλίδες
σ’ αλλεργικά πετούμενα. Επιψηλάφισε σ’ εκλιπαρώ
τις πηγαδιαστές μου торνευτοδρομάδες,
και βραχνοκρῶζοντας σούρε με με ζαρωμένες κληματσάδες
Ή θα σε συντρίψω στις ροχαλιασμένες κρεατοελιές
Με το θολοσφυροθρυμματιστή μου, σοβαρολογώ!

Τέλος, ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί ο *Φυσιογνωμιστής* του Jeffrey Ford, όπου δεκάδες *υπαρκτές* λέξεις χρησιμοποιούνται με ανύπαρκτη ερμηνεία, όπως π.χ. το ορुकτό “spire” (αποδόθηκε «καρδίτης», για να παραπέμψει στον νεφρίτη).

Το κακό με τις τριλογίες, τετραλογίες κ.λπ.

Η αλήθεια είναι ότι τα τελευταία 20 χρόνια οι συγγραφείς *fantasy* πάσχουν από λογοτεχνική ακράτεια και δεν μπορούν να γράψουν βιβλίο του ενός τόμου (η ανάλυση των αιτίων του φαινομένου δεν είναι της παρούσης). Αν σου ανατεθεί η μετάφραση του δεύτερου ή τρίτου (ή νιοστού) τόμου μιας τέτοιας σειράς, έχεις καθήκον να διαβάσεις ό,τι έχει προηγηθεί και να κρατήσεις σημειώσεις. Δεν είναι πολύ χρήσιμο να βλέπουμε τα τοπωνύμια και ονόματα των χαρακτήρων να αλλάζουν από τόμο σε τόμο. Όποιοι έχουν ρίξει μια ματιά στην ελληνική έκδοση της *Γαλαξιακής Αυτοκρατορίας* του Isaac Asimov ξέρουν καλά τι εννοώ.

Βελτίωσε τα ελληνικά σου

Φρόντισε να καλύψεις όσα κενά έχεις στη γλώσσα-στόχο⁶ — η κωδικοποίησή σου θα γίνει πιο ευέλικτη και η μετάφρασή σου πιο θελκτική. Και μιας και συζητάμε αυτό το θέμα, είναι καλή στιγμή να διαλύσουμε έναν μακρόβιο μεταφραστικό μύθο: στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων που ακούμε ή διαβάζουμε μια καλή κριτική για μια μετάφραση, στην ουσία η κριτική δεν αφορά τη μετάφραση αλλά τη χρήση της γλώσσας-στόχου. Η σωστή κριτική μιας

6 Γλώσσα-στόχος (target language) είναι η γλώσσα του μεταφράσματος και γλώσσα-πηγή (source language) η γλώσσα του πρωτοτύπου.

μετάφρασης απαιτεί υφολογική ανάλυση και ενδελεχή αντιπαραβολή με το πρωτότυπο — φαντάζεσαι πως το κάνουν αυτό οι περισσότεροι κριτικοί;

Γνώθι σ'...αυτό

Προτού μεταφράσεις, μάθε καλά τι είναι αυτό που θα μεταφράσεις. Η εξοικείωση με το είδος, το ύφος και το περιεχόμενο του πρωτοτύπου είναι εχέγγυο για την αποφυγή εξόφθαλμων ή λιγότερο εμφανών μεταφραστικών ατοπημάτων. Ένα παράδειγμα είναι ο πρόσφατος μνημειώδης υπότιτλος στο δεύτερο μέρος του *Άρχοντα των Δαχτυλιδιών*, όταν ένας από τους φρουρούς της πύλης του Ρόαν ζητάει από τον Γκάνταλφ να του παραδώσει το ραβδί του, λέγοντάς του: “Your staff”, κι εμείς διαβάζουμε: «Τα πράγματά σας»⁷.

Παραμεφερείς παρατηρήσεις μπορούν να διατυπωθούν και αναφορικά με το ύφος. Ο μεταφραστής που θα αντικρίσει τις φορτωμένες με κοσμητικά επίθετα συντακτικές περικοκλάδες ενός γοτθικού μυθιστορήματος και θα αρχίσει να αφαιρεί λέξεις ή να σπάει τις προτάσεις σε δύο και τρία μέρη, θέλοντας να τις κάνει πιο μικρές και πιο εύληπτες, προφανώς δεν έχει ιδέα για τις ιδιαιτερότητες του είδους που μεταφράζει.

What's in a name?

Αν το όνομα ενός χαρακτήρα ή ένα τοπωνύμιο σημαίνει κάτι στη γλώσσα-πηγή, αυτή η πληροφορία δεν πρέπει να χαθεί κατά τη μετάφραση. Να ερευνάς την πιθανή σημασία κάθε ονόματος που συναντάς, ακόμα και αυτών που σου φαίνονται απολύτως φυσιολογικά. Συμβουλέψου και τον συγγραφέα. Φτιάξε ένα αντίστοιχο όνομα στη γλώσσα-στόχο, φροντίζοντας να είναι εύηχο, περιεκτικό και πειστικό.

Τέλος, καλό είναι η απόδοση αυτών των ονομάτων να γίνει πριν ξεκινήσεις τη μετάφραση, ώστε να έχεις άφθονο χρόνο για αλλαγές και βελτιώσεις. Μην ξεχνάς το νόμο του Μέρφι για μεταφραστές: *Οι καλύτερες ιδέες συνήθως σου έρχονται μία μέρα μετά την κυκλοφορία του βιβλίου.*

Τα μάτια σου¹⁴

Συχνά —και μάλιστα πολύ συχνότερα απ’ ό,τι αντιλαμβάνεται ο μέσος αναγνώστης ή μεταφραστής—, οι συγγραφείς ενσωματώνουν στο κείμενο έμμεσες αναφορές (allusions) σε κάθε λογής άλλα κείμενα⁸. Η αναγνώρισή τους δημιουργεί δυνατούς συνειρμούς στον αναγνώστη, γι’ αυτό και είναι καθήκον του μεταφραστή να εντοπίζει την πηγή τους και να χρησιμοποιεί την προγενέστερη μετάφρασή τους,

7 Πιθανώς ο υποτιτλιστής να εργάστηκε δια της ακοής και να μην είχε στη διάθεσή του το σενάριο, αλλά ακόμα κι έτσι, μια έστω και υποτυπώδης επαφή με τους ήρωες του Tolkien θα είχε εξαλείψει τέτοιου είδους παρερμηνείες. Παρόμοιο παράδειγμα είναι και ο υπότιτλος: «Κυβερνήτης Λογκ», που βλέπαμε σε πολλά επεισόδια του *StarTrek: The Next Generation* κάθε φορά που ο Πικάρντ ξεκινούσε μια καταχώρηση στο ημερολόγιό του.

8 Για παράδειγμα, η επικεφαλίδα “What’s in a name?” της προηγούμενης συμβουλής είναι μια ατάκα της Ιουλιέτας, από το *Ρωμαίος και Ιουλιέτα* του Σαίξπηρ — πόσοι το καταλάβατε;

εφόσον αυτή υπάρχει. Και για να γίνει αυτό, απαιτείται ο μεταφραστής να έχει λογοτεχνική παιδεία και διαρκή εγρήγορση.

Οι αναφορές⁹ χωρίζονται σε ατροποποίητες (όπου το κείμενο αναφέρεται ως έχει στο πρωτότυπο) και τροποποιημένες. Απαντώνται δε σε αρκετές κατηγορίες, οι σημαντικότερες των οποίων είναι:

α) Βιβλικές: Η Βίβλος αποτελεί το βιβλίο στο οποίο έχουν γίνει οι περισσότερες έμμεσες αναφορές στην ιστορία της λογοτεχνίας. Αν υποψιάζεσαι ότι μια φράση ίσως να προέρχεται από τη Βίβλο, μπορείς να την ψάξεις στις διευθύνσεις: <http://bible.gospelcom.net/> και <http://bible.crosswalk.com/>

Αν η υποψία σου επιβεβαιωθεί, μπορείς να βρεις την καθιερωμένη μετάφραση ανατρέχοντας σε μια ελληνική βίβλο ή χρησιμοποιώντας το E-Sword, ένα δωρεάν πρόγραμμα αναζήτησης στη Βίβλο, που υποστηρίζει πολλές γλώσσες και παρέχει τη δυνατότητα παραλληλισμού διαφόρων μεταφράσεων χωρίο προς χωρίο.

Ένα παράδειγμα πολλαπλών βιβλικών αναφορών είναι το αριστουργηματικό *Σκοτεινοί Άγγελοι* του S.P.Somtow, όπου όλοι σχεδόν οι χαρακτήρες ενσωματώνουν φράσεις από τη Βίβλο στο λόγο τους, χωρίς αυτό να δηλώνεται καθαρά.

β) Λογοτεχνικές: Αυτές οι αναφορές μπορούν να είναι είτε μικρής έκτασης, όπως οι ατάκες από έργα του Σαίξπηρ που ανταλλάσσουν μεταξύ τους οι δύο γεροντοκόρες στο *Σπίτι στην Ομίχλη* του Neil Gaiman, είτε μεγάλης, όπως στην περίπτωση του *Hyperion* του Dan Simmons, το οποίο αποτελεί φόρο τιμής στις *Ιστορίες του Καντέρμπουρν* του Chaucer, αλλά και στο ομώνυμο ποίημα του Keats. Ειδικά στη λογοτεχνία του φανταστικού, γίνονται συχνά αναφορές στην *Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων*, στον *Χαμένο Παράδεισο* του Milton, στα ποιήματα του William Blake και σε πολλά άλλα κλασικά έργα. Ο μεταφραστής, λοιπόν, πρέπει να έχει πλούσια αναγνώσματα, ώστε να μην τις προσπερνάει ανυποψίαστος.

Αν υποπτεύεσαι ότι μια φράση παραπέμπει σε κάποιο λογοτεχνικό έργο, αξίζει τον κόπο να τη βάλεις σε μια μηχανή αναζήτησης¹⁰ όπως το Google ή να την αναζητήσεις κατ' ευθείαν στο Project Gutenberg, το δωρεάν ηλεκτρονικό αρχείο περίπου 7.000 κλασικών έργων.

Το *American Psycho* του Bret Easton Ellis ξεκινάει ως εξής:

“ABANDON ALL HOPE ALL YE WHO ENTER HERE is scrawled in blood-red lettering on the side of the chemical bank on Eleventh and First.”

Αν βάλεις τη γραμμένη με κεφαλαία φράση στο Google, θα διαπιστώσεις ότι προέρχεται από την *Κόλαση* του Dante.

Βέβαια, τόσο στις βιβλικές όσο και στις λογοτεχνικές αναφορές, οι παραπάνω συμβουλές αναζήτησης φέρνουν αποτελέσματα μόνο εφόσον αντιμετωπίζεις μια

9 Ας μη συγχέονται με τις παραθέσεις αποσπασμάτων (quotations). Στην περίπτωση των αναφορών, ο συγγραφέας οικειοποιείται το ξένο κείμενο, ενώ στην παράθεση ενός αποσπάσματος, ακόμα κι αν αναφέρεται η πηγή, η χρήση εισαγωγικών μαρτυρά ότι πρόκειται για ξένο σώμα.

10 Μην ξεχάσεις να την περικλείσεις σε εισαγωγικά.

ατροποποίητη αναφορά. Στην αντίθετη περίπτωση, τα μόνα σου όπλα είναι η οξυδέρκειά σου και η παιδεία σου, όπως π.χ. σε αυτό το απόσπασμα από το ποίημα “The Rape of the Lock” του Alexander Pope:

Let Spades be trumps! She said,
and trumps they were...

όπου μόνο ο παρατηρητικός μεταφραστής θα εντόπιζε την ομοιότητα με το χωρίο της Γένεσης:

Let there be light;
And there was light...

και θα μετέφραζε σε αντίστοιχο ύφος.

γ) Μυθολογικές: Ως μεταφραστής του φανταστικού πρέπει να έχεις ή να αποκτήσεις έστω και στοιχειώδεις γνώσεις παγκόσμιας μυθολογίας, για δύο λόγους: πρώτον, επειδή —όπως πολύ εύστοχα έχει παρατηρήσει ο Clive Barker— δεν υπάρχει ιστορία που να μην αποτελεί επαναδιήγηση ενός αρχετυπικού μύθου¹¹, και δεύτερον, επειδή ειδικά στη λογοτεχνία τρόμου και στο fantasy γίνονται διαρκώς ευθείς ή έμμεσες αναφορές σε θεούς, ήρωες και τοπωνύμια της μυθολογίας. Θυμήσου τον Graham Masterton, που για πολλά χρόνια αντλούσε ιδέες από τους μύθους πολλών εθνοτήτων, αλλά και το πρόσφατο και αριστουργηματικό *American Gods* του Neil Gaiman, που αποτίει λογοτεχνικό φόρο τιμής σε γνωστές και λιγότερο γνωστές μυθολογικές οντότητες.

Πρέπει, επίσης, να εξοπλιστείς με ορισμένα βιβλία αναφοράς, όπως τα παρακάτω:

- The Dictionary of Imaginary Places – Alberto Manguel & Gianni Guadalupi (Harcourt, NY, 2000)
- Encyclopedia of Things that Never Were – Michael Page and Robert Ingpen (Penguin Studio, NY, 1998)
- Illustrated Dictionary of Mythology – Philip Wilkinson (Dorling Kindersley, NY, 1998)

Θα ήθελα να κλείσω αυτό το άρθρο με δύο γενικές συμβουλές. Πρώτον, στη μετάφραση υπάρχει μόνο ένας κανόνας: ότι δεν υπάρχουν κανόνες. Εξέταζε κάθε πρόβλημα κατά περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη σου όλες τις παραμέτρους. Δεύτερον, μην ξεχνάς ότι η μετάφραση είναι προϊόν, και ως προϊόν πρέπει να πουλήσει για να θεωρηθεί επιτυχημένο. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει διαρκώς να αναζητάς τη χρυσή τομή ανάμεσα στη φιλικότητα προς τον αναγνώστη και την πιστότητα προς τον συγγραφέα. Έχει γραφεί ότι η όμορφη γυναίκα δεν μπορεί να είναι και πιστή. Η καλή μετάφραση οφείλει να συνδυάζει αυτές τις αρετές.

11 Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι η λέξη “fiction” μεταφράζεται ως *μυθοπλασία*.